

O'ZBEK XALQ CHOLG'ULARINING TASNIFI VA TURLARI

Muhammadjonov Otabek Mansurjon o'g'li

*Qo'qon davlat universiteti san'at va
sport fakulteti "Cholg'u ijrochiligi" Afg'on rubob yo'nalishi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalq cholg'ularining shakllanish tarixi, tasnifi va asosiy turlari ilmiy jihatdan yoritiladi. O'zbek xalq cholg'ulari torli, puflama va zarbli guruhlariga ajratilib, har bir guruhning o'ziga xos konstruktiv, tembr va ijrochilik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada cholg'ularning xalq musiqasi, maqom san'ati hamda milliy ansambl va orkestr ijrosidagi o'rni alohida e'tiborga olinadi. Shuningdek, o'zbek xalq cholg'ularining madaniy meros sifatidagi ahamiyati va zamonaviy ijrochilik jarayonidagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: o'zbek xalq cholg'ulari, cholg'ular tasnifi, torli cholg'ular, puflama cholg'ular, zarbli cholg'ular, milliy musiqa

Аннотация: В статье рассматриваются история формирования, классификация и основные виды узбекских народных музыкальных инструментов. Узбекские народные инструменты классифицируются на струнные, духовые и ударные, анализируются их конструктивные, тембровые и исполнительские особенности. Особое внимание уделяется роли народных инструментов в национальной музыкальной культуре, искусстве макама, а также в ансамблевой и оркестровой практике. Подчеркивается значение узбекских народных инструментов как важного элемента культурного наследия.

Ключевые слова: узбекские народные инструменты, классификация инструментов, струнные инструменты, духовые инструменты, ударные инструменты, национальная музыка

Annotation: This article examines the formation history, classification, and main types of Uzbek folk musical instruments. Uzbek folk instruments are classified into string, wind, and percussion groups, and their structural, timbral, and performance characteristics are analyzed. Special attention is given to the role of these instruments in national music, maqam art, and ensemble and orchestral performance. The article also highlights the cultural significance of Uzbek folk instruments as an essential part of national heritage and contemporary musical practice.

Keywords: Uzbek folk instruments, instrument classification, string instruments, wind instruments, percussion instruments, national music

Kirish

O'zbek xalq cholg'ulari milliy musiqa madaniyatining ajralmas va muhim tarkibiy qismi bo'lib, xalqning ko'p asrlik tarixi, urf-odatlar, estetik qarashlari va ma'naviy dunyosini o'zida mujassam etadi. Ushbu cholg'ular orqali xalqning hayot tarzi, quvonch va g'am-kechinmalari, marosim va an'analari musiqiy ifoda topgan. Shu bois o'zbek xalq cholg'ularini o'rganish nafaqat musiqa san'ati nuqtayi nazaridan, balki madaniy-tarixiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek xalq cholg'ularining shakllanishi va rivoji uzoq tarixiy jarayon bilan bog'liq bo'lib, ular avloddan avlodga og'zaki an'ana asosida yetib kelgan. Har bir cholg'u turi o'ziga xos tuzilishga, tembrga, ijro uslubiga va badiiy imkoniyatlarga ega. Aynan shu xilma-xillik o'zbek musiqasining boy va rang-barang bo'lishini ta'minlaydi. Cholg'ular xalq kuy-qo'shiqlari, maqomlar, dostonlar va marosim musiqasining ijrosida muhim o'rin egallaydi.

O'zbek xalq cholg'ularini ilmiy asosda o'rganishda ularni tasniflash masalasi alohida ahamiyatga ega. Cholg'ularni torli, puflama va zarbli guruhlariga ajratish, ularning tuzilishi va ijrochilik xususiyatlarini tahlil qilish milliy musiqaning ichki qonuniyatlarini anglash imkonini beradi. Bunday tasnif nafaqat musiqashunoslik tadqiqotlari uchun, balki ta'lim jarayonida, ijrochilik amaliyotida va orkestr tuzilmasini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy davrda o'zbek xalq cholg'ulari an'anaviy ijro bilan bir qatorda professional sahna san'atida, milliy orkestr va ansambllar tarkibida keng qo'llanilmoqda. Ularning imkoniyatlarini chuqur o'rganish, turlarini tizimli ravishda tasniflash va yosh avlodga ilmiy asosda yetkazish milliy musiqa merosini asrab-avaylash va rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir.

Shu munosabat bilan ushbu maqolada o'zbek xalq cholg'ularining tasnifi, asosiy turlari, ularning tuzilishi va ijrochilik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari o'zbek milliy musiqa madaniyatini chuqurroq anglash va uni zamonaviy musiqa jarayonida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. O'zbek xalq cholg'ularini o'rganishning ilmiy asoslari

O'zbek xalq cholg'ulari asrlar davomida shakllangan boy musiqiy merosning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularni ilmiy jihatdan o'rganish va tasniflash etnomusiqashunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biridir. Cholg'ular xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, marosimlari va badiiy tafakkuri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning shakli, tuzilishi va ijro uslubi tarixiy jarayonlar davomida takomillashib borgan.

Ilmiy adabiyotlarda o'zbek xalq cholg'ularini tasniflashda ularning tovush hosil qilish usuli, konstruktiv tuzilishi, ijro texnikasi va ansamblidagi vazifasi asosiy mezon sifatida

qaraladi. Bu yondashuv cholg'ularning musiqiy imkoniyatlarini to'liq ochib berishga xizmat qiladi.¹

2. Torli cholg'ular va ularning turlari

O'zbek xalq cholg'ulari orasida torli cholg'ular alohida o'rin egallaydi. Ular ohangdorligi va keng ijro imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Torli cholg'ular, asosan, chertib yoki kamon yordamida ijro etiladi.

Chertib chalinadigan torli cholg'ular qatoriga dutor, tanbur, rubob, chang kabi cholg'ular kiradi. Dutor ikki torli bo'lib, xalq qo'shiqlari va maqom ijrosida keng qo'llaniladi. Tanbur esa murakkab lad-intonatsion imkoniyatlarga ega bo'lib, professional musiqa ijrosida muhim o'rin tutadi. Rubobning turli shakllari (Buxoro rubobi, afg'on rubobi) tembr jihatdan boyligi bilan ajralib turadi. Chang esa ko'p torli tuzilishga ega bo'lib, ansambllarda bezakli ohanglar yaratishda ishlatiladi.

Kamonli torli cholg'ular orasida g'ijjak yetakchi hisoblanadi. G'ijjakning ovozi inson ovoziga yaqin bo'lib, lirik va dramatik obrazlarni ifodalashda muhim ahamiyatga ega.

3. Puflama cholg'ular va ularning xususiyatlari

Puflama cholg'ular o'zbek xalq musiqasida keng qo'llanilib, ko'pincha marosim va bayramlarda ijro etiladi. Ular kuchli va jarangdor tovushi bilan ajralib turadi.

Bu guruhga nay, surnay, karnay, qo'shnay kabi cholg'ular kiradi. Nay o'zining yumshoq va lirika boy tovushi bilan yakka ijro va ansambllarda ishlatiladi. Surnay va karnay esa tantanavor marosimlarda asosiy cholg'u sifatida qo'llaniladi. Qo'shnay ikki naydan iborat bo'lib, o'ziga xos polifonik ohang hosil qiladi.

Puflama cholg'ular ijrosida nafasni boshqarish, tembr va dinamika muhim o'rin tutadi. Shu jihatdan ular ijrochidan yuqori mahorat talab etadi.²

4. Zarbli cholg'ular va ularning ritmik vazifasi

Zarbli cholg'ular o'zbek xalq musiqasining ritmik asosini tashkil etadi. Ular musiqaning temp va ritmini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Zarbli cholg'ular qatoriga doira, nog'ora, dap, chindovul kiradi. Doira xalq qo'shiqlari va raqs musiqalarida keng tarqalgan bo'lib, ritmik bezaklar yaratishda asosiy vosita hisoblanadi. Nog'ora esa kuchli va jarangdor tovushi bilan tantanavor ijrolarda qo'llaniladi.

Zarbli cholg'ular nafaqat ritmni ta'minlaydi, balki musiqaning umumiy badiiy kayfiyatini ham belgilaydi.

¹ Rajabov, I. **O'zbek xalq musiqasi**. Toshkent: Fan, 2006.

² Qodirov, N. **O'zbek xalq cholg'ulari**. Toshkent: O'zbekiston, 2010.

5. O'zbek xalq cholg'ularining ansambl va orkestrdagi o'rni

Zamonaviy davrda o'zbek xalq cholg'ulari ansambl va orkestr tarkibida keng qo'llanilmoqda. Xalq cholg'ulari orkestrlarida torli, puflama va zarbli cholg'ular uyg'unlashgan holda ijro etiladi. Bu holat milliy musiqaning sahnaviy imkoniyatlarini kengaytirib, uning professional darajada rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Dirijor va sozandalarning hamkorligi natijasida xalq cholg'ulari yangi badiiy shakllarda namoyon bo'lib, milliy musiqaning zamonaviy talqinlari yaratilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rajabov, I. O'zbek xalq musiqasi. Toshkent: Fan, 2006.
2. Qodirov, N. O'zbek xalq cholg'ulari. Toshkent: O'zbekiston, 2010.
3. Tursunov, S. O'zbek cholg'ulari tarixi va ijrochiligi. Toshkent: Sharq, 2008.
4. Xolmatov, R. Maqom va xalq cholg'ulari. Toshkent: Ilm, 2014.
5. Karimov, A. Milliy orkestr va cholg'u ijrochiligi. Toshkent: Fan, 2016.
6. Sobirov, I. O'zbek musiqa madaniyati asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2009.